

E-SKEUD YEZHADUR AR BREZHONEG A-VREMAÑ

Biken ne'm bize soñjet sevel ul levr war ar yezhadur, ha pa ve eus ar brezhoneg a-vremañ, tudoù kaezh. Setu e rankan displegañ amañ da gentañ ar perag eus hemañ (al levr-mañ), ha danevell deoc'h dre benaos on deut da bleustrañ an danvez-se, a-barzh distreiñ d'an doare anezhañ en ur resizañ, mar karit, poent pe boent eus al levr pe kraf-mañ-kraf eus ar seurt studi yezh.

Keit ha ma c'hallan sevel em eñvor ha delc'hen soñj, n'on ket bet gwall domm ouzh ar yezhadur gwech ebet, goude ma n'on ket yen ouzh studi ar yezhoù. Marteze a-walc'h eo an doare a veze da studial ar yezhadur er skol an hini zo kaoz. Ho pet soñj eus ar mod ma veze graet « analis lojik » e galleg ganeomp da vare ar skolaj, dreist-holl er pevare hag en trede klas, a gav din. Ne vag ket 'n nen kalz a geuz d'ar c'hentelioù-se, 'm eus aon.

Pa oan kroget da zeskiñ brezhoneg 'm boa studiet ar yezhadur, evel an holl, moarvat, hag anat deoc'h - gant hini bihan pe « eeun » R. Hemon -, ha pa oan aet pelloc'h war ar studi e-soñj peurzskiñ 'm eus bet implijet re all ivez, se zo sklaer, evel hini Kervella e brezhoneg pe hini P. Trepos e galleg, mes lenn hag adlenn hag adadlenn pe dilenn tamm pe damm anezhe ne raen ken bewech, ha ne oan ket aet hiroc'h gante, na bout e vezen dudiet tammoù gant ar c'heñver etre o c'helennadurezh hag a pezh a zegouezhe din klevet pe kavout da lenn.

Goude-se, pa oan staget da sevel un dezenn diwar-benn brezhoneg « kostez Karaez » pe yezh ar Poher, a-ziwar ar pezh am boa klevet hag an notennoù am boa savet 'pad un deg vloaz, etre 1970 ha 1980, kaer eo goût, e oan laket nec'het gant boulc'h al lodenn-se eus ma studi. Ha me, a gave ganin, reizh a-walc'h war an doare da gelenn yezhadur ar saozneg, am boa labourer warnañ a-benn tremen ar c'hCAPES (er bloaz 1970 - ne veze ket ken ret ken a-benn paseal ar skolveuriegezh am eus bet ar bloaz war-lerc'h), ha boas gant-se da intent termenou ha geriennoù nevez pezh a oa o tont da vezañ ur « skiant » (hini al lavar), e oan saouzanet tamm pe damm gant giz ar gerioù nevez a raed gante pelloc'h, ken e galleg, ken e brezhoneg (kentelioù SADED, lakomp). Mar boa sklaer din penaos kregiñ e-barzh studi ar geriadur hag ar stilouriezh zoken, ne'm boa ket c'hoant da heuliañ an doare nevez o ren a-fed yezhadur ar brezhoneg. Setu e oan aet da c'houlenn kuzul digant Fleuriot (a oa rener ma zamm labour skol-veur), ha soñj 'm eus mat-tre eus ar pezh en doa aliet ac'hanon da ober, pe lavaret din e rafe ma vije e-barzh ma flas, diouzh e zoare seven-meurbet : renabliñ fedoù yezh (ha yezhadur eta), muiañ ma c'hallfen, hervez doare a-gozh ar « gramadeg », o sevel d'al latin dre ar galleg hag ar yezhou all eus tachenn ar *Romania*, evel just (« se zo vasil », poz Landregeriz), mes talvoudus bepred d'an holl... nemet d'ar Frañsizien alemañ a oa sorc'hennet betek re gant diskibien F. de Saussure. Padal, en tu all d'ar mor (pe er « rouantelezh all », evel a lared 'barzh ar Gilli), ne oad ket ken darbaret gant studi furmel ar « framm », evel ma vezed en tu-mañ, dilivet spered Descartes warnomp, moarvat. Ha re wir eo e oa chomet klasel doare ar yezhadurioù war dachenn ar studioù keltiek, tremenet 'bioù d'ar c'hiz a oa dre amañ da glask « aozañ » (pe adaozañ), evel a ra un « aozer » (dreser pe froter ganeomp, ha diskonter pe sorser tamm pe damm), framm ar yezh a oa kontet ken kaer all da vezañ diempret pe kammet gant stok ar galleg. Na ne oa ket deut lañs nevez ar *MIT (Massachusetts Institute of Technology)* warne evit c'hoazh, da laret deoc'h labourioù yezh Chomsky hag e re.

Sevenet ganin ar mennad-se a-benn ar bloaz 1984, pa'm boa soutenet ma zezenn Stad er skol-veur. Setu 'm boa peurskrivet er c'hiz-se ur studiaden eus yezhadur brezhoneg Poullaoen (hag an dro vras, memes tra !), ur c'hant-ugent pajennad gant skwerioù e-leizh, bet klevet ganin ha toc'hotet tu-mañ tu-hont, hervez tri rumm al lavar, sed strollad an anv, strollad ar verb, hag ar frazenn, lavarennoù hag all.

Pa oan degouezhet eus Gwengamp d'ar skol-veur, a-benn distro-skol 1989, e oa neventi vat gant studi ar brezhoneg, peogwir e oa bet savet an *DEUG*, ha kroget d'ober kentelioù evit ar c'hCAPES, krouet tri bloaz kent. Ha me neveziant e-barzh ar vicher eta e oa bet kinniget (gant P. Denez) reiñ din lod-kaer eus ar c'hentelioù nevez, sed darn eus ar c'hentelioù *DEUG*, troidigezhioù ha studi ar yezh, yezhadur da heul, hag ar c'hentelioù *CAPES*, ma ranken prientiñ an danvez kapesianed d'an arnodenn yezhadur-se (a oa hag a chom dre gomz hag en galleg). Setu penaos 'm eus adstaget gant studi ar yezhadur. Tri pe bevar bloaz war-lerc'h e oa bet savet *IUFM Breizh*, ha divizet ganeomp treuzlatañ hon c'hentelioù *CAPES* da hini Sant-Brieg, ma'm eus dalc'het betek bremañ da ober kentelioù yezhadur eno, en ur geñver gant L. Kergoat (am boa bet tro da labourat gantañ un tamm, pa oad o sevel **Yezhadur DIWAN**, asambles gant Y. Gerven ha tud all, war-dro 1990).

Tamm-ha-tamm eta eo bet savet ar c'hentelioù-se eta, bihan-kaer an niver anezhe (un daouzeg eurvezh bep bloaz). Peuzgoude (1992) e oan bet anvet er jury *CAPES*, kent dont da vezañ ar prezidant anezhañ (abaoe 1995), hag e welen a-walc'h pegen start 'veze d'ar studierien mestrñ danvez an arnodenn-se, ma vezent laket diaes ganti end-eeun, betek chom bout, evel a c'haller lenn en danevelloù a vez embannet bep bloaz, savet ganin pe gant tud all. Se zo kaoz 'm boa soñjet e oa gwell ganin (ha gwelloc'h a-se dezhe) sevel ur c'haierad kentelioù, evel a raer evit « pellgelennezh » ar skol-veur (kentelioù *SUED*) ingal-hag-ingal, d'ar studierien ha studierezed labourat pep hini diouzh e du er gêr, a-benn prederiañ asambles goude-se hag en em gustumañ da

ziplegañ tra-mañ-tra, traou gwiridik pe diazez hag e ve. Aze emañ orin al levr-skol-mañ, bet savet e-skeud aesaat al labour-skol pe al labour « er gêr » d'ar studieren, hag adskrivet tammig-ha-tammig dre ma c'houlennet traou ha 'feur ma welen petra a vanke pe a faote dezhe kaout, 'fed sklêrijenn war ar yezh. Dre vertuz an urzhiataerezh 'm eus gallet klokaat ha resisaat kalz pennadoù e-serr kelenn ar mod-se, eus an eil bloavezh d'egile, pa oa bet kel da embann an danvez levr, e par gant ar Geriadur, a-ziwar ma zezenn ivez. Rakkar ar gredenn 'm eus, pell zo, eo da gant an dud a-ziavaez gallout lenn e-giz-se pezh a vez kelennet d'un nebeut tud ganeomp er skol-veur.

PERAK 'TA UR YEZHADUR NEVEZ ?

Tro-gaer 'm eus bet da ziskouez (e-barzh digoradur al levr-se end-eeun) pegen pinvidik eo ar brezhoneg a-fed yezhadurioù, evel war-fed ar geriadurioù. Ma lezer a-gostez maread an hen-vrezhoneg, bet studiet pizh gant L. Fleuriot (bezañ ma n'eus ken un toullad bommoù er yezh kozh, renablet 'tre daou ha tri mil ger anezhi avat), adal ar brezhoneg-krenn e vez skrivet stank a-walc'h e brezhoneg, ha pos' e ve traou « agozh » lies gwech, liammet gant ar relijion, evel a ouzoc'h. Diwar neuze, avat, e vo diazezet studi ar yezh, hag ar yezhadur ispisial, war brezhoneg-mañ-brezhoneg, hervez doare an eskoptioù, peogwir eo sañset gwellaat doare prezeg ar gloer (beleien, misionerien...) pa gomzont ouzh ar bobl, evel a oa dleet dezhe ober.

Betek penn-kentañ an 20vet kantved e vo diazezet ar yezhadurioù war standard an eskoptioù, evel a ziskoueze a-walc'h anvioù al levrioù bet savet gant Guillevic war yezh Gwened ha Kloareg ar Wern war « rannyezh Treger », a-nes komz eus heni an aotrou Bayon, person ar Gerveur. An dalc'h gante a oa pourchas reolennoù, skritur hag all, d'ar re a boanie da gas an erv da benn e-barzh oberennoù a zevosion, da skwer, mes kenkoulz all da skrivagnerien an emsav kentañ ha dreist-holl d'ar re a skrive e-barzh kelaouennoù o tiwanañ puilh, **Kroaz ar Vretoned** gant Tregeriz, da skwer, **Dihunamb** evit Gwenediz... Evit kello brezhoneg Kerne ha Leon e oa hini « douar ar veleien », hervez doare **Feiz ha Breiz**, deut da vezañ reizhenn (pe « norm ») Pennar-Bed, tamm pe damm.

Arabat disoñjal dalc'hidi ha heulierien ar Gonideg, bet anvet « reizer ar brezoneg » (evel pa vije bet aet direizh...), goude ma ne vo ket degemeret gant ar re a skrivo stankañ er c'hantved tremenet, ken e skeud an Iliz, ken war follennoù distag, lakomp. Koshoc'h eo ar preder da skrivañ brezhoneg « glan » ha keltiek, e-skoaz ar « brezhoneg beleg » (bet argarzh gant Kervarker hag anvnet gantañ « *jargon mixte* »), peogwir e kaver anad eus ar spered keltiek-se e-barzh labourioù Gregor Rostrenen ha Dom Pelletier endeo ; hogen emedo hennezh gante e-serr an dibab gerioù, kentoc'h eget e par ar yezhadur a dalveze dezhe, a-hend-all, kement ha studi an anv hag ar verb dreist-holl.

Da heul un den evel Vallée (1860-1949) e vo pouezet war un arvez all : unvanidigezh ar brezhoneg, en e stumm KLT da vihanañ, pa chom ar gwenedeg ur yezh all, war baper bepred (nemet war veno Le Clerc, marse). Mennet eo Vallée ha mignoned an hini a raor anezhañ diwar neuze « tad ar brezoneg » (erru emzivad ar paour kaezh an dro-mañ), d'ober eus ar brezhonegoù (KLT eta) ur yezh evel ar re all, pe evel ar galleg kentoc'h, pa vo lavaret, seul vui ma wash war o spered un dra bennaket eus « abafted an tru » (pe eus « kalonad ar minor », mar karit) : da vare an Trede Republik e oad, ma oa bet argaset ar brezhoneg eus skol ar gouarnamant, ha nac'het reiñ e blas dezhañ en e vro gant ar pennoù-bras e-digarez ne oa ken ur stlabezad parlantoù, na petra - un digarez toull, ken gwazh ha hini dañjer an « disrannerien » derenet e-mesk arguzennoù all, hag a bado pell en ugentved kantved. Adal neuze eta e vo levezonet al labourioù yezh e brezhoneg gant distok pe diskalk an ideologiezh reut ha rok zoken o ren e Bro-C'hall.

Pell 'h ay Vallée war an hent-se, ha pellikoc'h e vije aet, marteze a-walc'h, ma ne vije ket bet tud reishoc'h 'tal e gichen. Rebech a ray da Erwan ar Moal (Dirnador), an hini en doa kemeret e blas e penn kelaouenn Bro-Dreger, pa oa savet bec'h etre an eskob ha « benediktin Sant-Brieg », skrivañ en e « yez Treger » : ... « ha kement-se a voe kentoc'h noazus d'e skridou, dre ma rae dreist-holl gant ar yez trefoet a gomzer en-dro da Wengamp » (1941, 37). Pa lenner brezhoneg Vallée, avat, e chomer mantret - ha mantret-marv zoken - dirak seurt barnedigezh rust eus e berzh. « Sotoc'h evit an den en kelenn », evel a vez lavaret eus an dra-se, nekwir ? Alese e teu, moarvat, giz ar « glanyezhañ », ur gwir atampi a vez a rumm da rumm gant paotred yaouank kozh ar brezhoneg da glask lakat kelenn brezhoneg (sañset) « glan » (ha pa ve droch, 'm eus aon) da... bugale ar re all ! Padal n'eo ket abalamour e vez graet gant ar ger « glan » e vez gwelloc'h flaeer gant ar « purism » e brezhoneg.

Meur a yezhadur zo bet embannet er c'hantved-mañ, ha dreist-holl en eil lodenn anezhañ. Mes anzav a ranker ez eo erru kozh ar peurvrasañ eus al labourioù-se, bet danzeet ha sevenet e-kreiz ar c'hantved peurvuiañ, hag i talvoudek bepred, avat.

Tri levr yezhadur a soñjan enno, da skwer : hini Kervella, hini Trepos, ha hini R. Hemon (e saozneg). Savet eo bet **Yezhadur Bras ar Brezhoneg** F. Kervella en amboaz da beurreizhañ ar brezhoneg (KLT, da gentañ-penn), hervez spered ha doare nevez **GWALARN**, gant un den hag a ouie brezhoneg a-vihanig, desket

gantañ etre Kerne ha Leon, mes levezonet gant lennadurioù a oa d'an ampoent hervez doare **FEIZ HA BREIZ**. Ren dael a vo graet diwar an tech-se, evel a savo c'hign-c'hagn etre Yeun ar Gow (un den hag a boanie da lakat kelenn brezhoneg er skolioù kristen, asambles gant F. Kervella ha R. Delaporte) ha lod eus skrivagnerien **GWALARN**, da heul e bennadoù barn e-barzh **SAV**, pa gav gant hemañ a-enep da gredenn ar re-se eo dleet d'ar skrivagner delc'hen da yezh e gorn-bro. Pezh a ray Yeun ar Gow a-c'houdevezh, anat deoc'h, oc'h implijañ ur brezhoneg klevet gantañ e-bihanig, mes pinvidikaet gant lennadennoù (**AR BOBL, FEIZ HA BREIZ...**) ha gant doare brezhoneg ar re gozh, ma pleustre kalz anezhe en e vicher noter war ar maez. Sklaer eo an dra-se en e levr eñvorennoù, **E skeud tour bras sant Jermen**, ha ken sklaer all ar memes mennad e-barzh ul levr bet savet gant Kervella war an diwezhadou, **An ti e traoñ ar c'hoad**. Klotañ a ra yezh an daou levr - geriadur, koulz ha yezhadur - gant doare brezhoneg ar remziad kozh : kemerit tamm pe damm anezhe da lenn er radio, evel eo dleet evel just ; ne vo arroudenn ebet ha ne vo ket intentet gant ar re a oar brezhoneg ervat, bet ganet 'tro ar memes mare hag i, sed 'tro 1900, ha bet savet ha maget er memes maread.

Evit fed levr Trepos, **Grammaire bretonne**, bet embannet diwar e notennoù ha war-lerc'h e varv gant tud evel Helias ha Fleuriot, e sav d'ar c'houlz ma veze o c'hoari pezh gant Jakez Kroc'hen, da laret deoc'h e-tro ar bloazioù 1950. Hanter-kant vloaz so eta. Ha diwar ar skwerioù a lenner ennañ (evel en e studi eus geriadur brezhoneg an dud diwar ar maez) e kaver roud eus studierien aet hiziv war o leve. Ma n'eo ket diamzeret al levr, mod ebet, eo bet savet en ur mare ma ne oa ket heñvel tamm ebet, kennebeut, plas ar brezhoneg er gevredigezh.

A historical morphology and syntax of Breton, yezhadur istorel R. Hemon, ketpar d'ar geriadur istorel, n'eus anezhañ ken ur studi diakronik eus an anv hag ar verb, rak gwall verr eo lodenn an ereadurezh ennañ. Ha disklêriañ a ra an aozer e vefe ret peurstudial meurig a boent e-barzh ar rannyezhoù a-benn klokaat taolenn ar yezh vrezhonek. Pezh hon eus klasket ober en ur mod, her m'hon eus gallet.

PENAOZ 'M EUS SAVET AL LEVR ?

Tammig-ha-tammig - evel a vez graet e vragoù da Yannig - eo bet savet al levr-mañ, eme-ve. Ne oa ket ma soñj dispalañ na distroadañ hini ebet eus al levrioù all am eus meneget a-zioc'h. Ar c'hontrol-kaer 'n hini eo, pa gustuman erbediñ ar studi anezhe a-grenndost.

Deskiñ frammañ un tammig kentel - etre ur c'hardeur hag ugent munut, pezh a vez hirig a-walc'h pa vez kont eus yezhadur ! - e oa dalc'h hon abadennoù studi. Setu, ouzhpenn pennaouiñ e-barzh an tri levr bras (yezhadurioù Kervella, Trepos, Hemon) hag un toullad re all evel re L. Le Clerc, Guillevic-Le Goff, Le Bayon etc., 'm eus dalc'het da glask danvez ha da draoua e-barzh pennadoù V. Fave (embannet dre dammoù gant **BRUD NEVEZ**, kent din kaout dornskrid diembann an aozer) ha Y. Gerven (e-barzh **AL LIAMM**). Ul levr all am eus bet tro d'ober implij anezhañ ivez, **Yezhadur DIWAN**, seul aesoc'h din ma'm boa bet digarez da labourat gant L. Kergoat ha Y. Gerven o doa savet al lod brasañ eus ar pennadoù anezhañ. E brezhoneg eo bet savet ha skrivet hemañ, hogen e-sell da « reizhañ » bugale ar skolaj (6t-5t klas, ha 4e-3e), pezh n'eo ket tre ar memes tra ha studierien en oad, 'keta. Ha diaes kaout krog war al levr-skol-se, chomet e dalc'h DIWAN, ken a vo embannet, mare pe vare. Ha ne gomzan ket deoc'h eus tammoù traou all disteroc'h bet teskaouet tu-mañ tu-hont.

Diwar ma zezenn em eus implijet forzhig traou ivez, dreist-holl evit pezh a sell ouzh kevreadurezh pe ereadurezh ar yezh (peotramant ar « sintaks » anezhi), pa oa houmañ al lodenn neveañ eus al labour, graet diwar ur c'hc'orpus stank a-walc'h, ma roe an tu din da reiñ chifroù ha tammoù statistikoù a-wechoù. Ha pa roan skwer pe skwer eus Poullaouen, bezit sur n'eo ket e-skeud lakat ar bed-holl da zisklipañ e-giz-se, mod ar gorre zoken, mes a-benn merkañ splann pelec'h emañ gwriziennet ar stummoù pe al lavaradennoù-se. Mat pell zo ! Tennet 'm eus implij ivez eus danvez tezennoù all, bet niverus a-walc'h en ugent vloaz diwezhañ, 'ouzoc'h a-walc'h.

Munudachou, emezit-hu. Ya a-walc'h. Ret din lavaret deoc'h, avat, pe e kredehet ac'hanon pe ne rehet ket, eo a-benn respont d'ar studierien 'n hini emañ aet kement-se e-barzh ar munudoù munutañ. Ha lies gwech eo diwar o evezhiadennoù 'm eus laket notennoù diwar-benn poentig pe boentig eus ar yezhadur. N'eo ket marzh nag eston kement-se : mestroniañ a ra ar re wellañ eus ar studierien ar « yezh unvan » evel a vez kelennet ha desket gante pelloc'h, mes pezh a vank dezhe peurliesañ eo blaz ha liv ur brezhoneg hag a ve gwirion hag anterin, peotramant an tu da dremen eus brezhoneg lec'h-mañ-lec'h, hini ur vamm-gozh pe ur gavaliourez, diouzh ma vez, d'ar reizhenn « unvan » (ha « peurunvan », lakomp).

Setu eo disheñvel-kaer doare ar c'helenn a-vremañ diouzh ar pezh a oa kant vloaz so (da vare Vallée) pe hanter-kant vloaz so siken (da vare Hemon, Kervella, Trepos). N'eus ket ezhomm ken da glask prouiñ ez eo ar brezhoneg ur gwir yezh (ha neket ur stlabezad « rannyezhoù »), par d'ar galleg eta ; na n'eo ket da gant 'n nen soñjal ken kabestrañ ijin gouez hag anien dibar brezhoneg hen-ha-hen da sevel ur yezh hag a ve un asez *koinè* d'ur milion a vrezhonegerien a-vihanig, bet desket gante war varlenn o mamm, hag i dizesk-kaer war o yezh avat. Pezh a vank d'ar rummad yaouank, eme-ve hag eme-int din, eo skoulmañ an daou benn etre ar yezh

peurunvan (forzh peseurt skritur a ve gwisket dezhi hag e vez gante mesk-ha-mailh a-hend-all) hag ur brezhoneg naturel bennaket, paneve met 'benn labourat e-barzh ar media (radio ha tele, war-wel deomp), ha betek d'ober skol, moarvat. Rak kalz gwashoc'h eo pouez ha stok (pe distok) ar galleg war an holl en ur bed aet « divyezha », mes tapet e greñv gant ar galleg a-fed chifroù ar gomzerien koulz ha gouiziegezh an dud, pennoù-brezhoneg hag all.

Un abeg all a oa da seveniñ ul labour nevez war ar yezhadur. Ma oa chomet ar brezhoneg e-maez ar sistem dindan an Trede Republik (nemet er skol-veur, ma oa enket studi ar yezh e par ar « rannyezhouriezh », deut sklêrijenn deomp a-ziwar ar studiadennoù hag ar c'hartennoù-se, evelkent, 'h ôn 'vat), eo kresket lañs ha brud ar studioù keltiek abaoe ar bloavezhioù hanter-kant, ha lammgresket dibaoe 1968 dreist-holl, ma kaver an deiz hiziv ur bilbern labourioù mestroniezh, *DEA*, tezenn...

Ha stankaet hon daremprejoù gant skolioù-meur all, evel er broioù keltiek hag er « broioù bihan » (evel Euskadi). Chañset eo din, dreist-holl abaoe un toullad bloavezhiennoù, evel rener al « labourva klaskerezh Breizh ha broioù keltiek », kaout daremprejoù stank hag ingal gant skolioù-meur all o pleustrañ ar memes danvez ha ni : e-barzh ar raktres war an divyezhegezh abred er broioù keltiek (renet gant Janig Stephens, bet tremenet un dezenn ganti war ar brezhoneg e skol-veur Londrez hag o kelenn ar yezhoniezh e skol-veur Caerdydd, ha gant tud eus Dulenn, Sgitheanach/Skye, o labourat evel N. Davalan amañ) a-benn studial ar c'hudennoù a sav gant kelennerezh hon yezhoù minorelaet, kalz pe nebeut (ha nebeutoc'h ar c'hembraeg pe ar gouezeleg eget ar brezhoneg, da skwer) ; e-barzh boulc'h Kenaos ar Gomz e Brezhoneg (meret gant TES ha renet gant *ENSSAT* Lannuon, koulz ha skolioù-meur tra-mor eus Kembre, Iwerzhon ha Skos) ; en eskemm a vez gant tud ar Vro Vask eus an daou du d'ar Pireneoù, hag i aet kalz pelloc'h war ar c'helenn divyezha 'giz *DIWAN* (ouzhpenn an hanter eus ar vugale eno o vezañ skolieta e-giz-se en teir broviñs a ya d'ober « Euskadi » emren, soñjit 'ta !) ha aet donoc'h er studi ivez (evel Andoni Barreña pe Marijo Ezeizabarrena, bet 'sevel he zezenn e Hamburg gant ar c'helennner Meisel) etc.

PETRA EO DANVEZ AR STUDI ?

Meur a skol a gaver a-fed yezhadur da gomañs ganti, evel a ouzoc'h, ma oa ret din dibab ma zamm tremen - hent pe wenojenn - etre lies hentad pe hentenn.

E-pad pell, er Frañs, eo bet mestr ar « strukturalisted », ur skol savet a-ziwar labourioù Saussure, Martinet, ha bet levezonet gant labourioù Gagnepain e Roazhon. Evite ez eo kement yezh ur framm klok, diforc'h ha kempoell, ha poell a ranker klask e-barzh ar framm-se dreist-holl. Defot yezh unvan ganeomp, avat, e vo klasket ha kavet nouspet framm e-barzh parlant-mañ-parlant, ha ma vez kemm mat pe re-holl a gemm etre ar frammoù bet laketa war-wel ar c'hiz-se, e veor techet da laketa hini pe hini da vont da reizhenn, dilennet a-did-kaer, koulz lavaret. Choazet e vo yezh lec'h-mañ-lec'h da *norm*, ha gwazh a-se evit ar re all (evel ar gwenedeg) ! Ouzhpenn poell zo en « hor yezh », diouzh un tu all, ar pezh a vez ankouaet pe disoñjet re alies gant tud ar skrukturalism, ha harzoù a vank 'barzh labour Ternès diwar-benn brezhoneg enez Groe, da skwer, pa vez techet da astenn implij pe implij betek re (evel ar paradigm « -eze » er furm boas, astennet gantañ d'an holl verboù...).

Dibalet eo pelloc'h doare ar strukturalism-se war dachenn ar c'helenn, avat, gant pezh a vez anvet *notionnel-fonctionnel*, a-ziwar saoznaj an Amerikaned, o laketa keal ha karg - *notion & fonction* - e-kreiz ar c'helenn. Rak, hervez soñjezon ar strukturalisted, e oa ar c'hentañ tra mestroniañ framm ar yezh, ma veze graet forzh poelladennoù strukturel. O anv saozneg, *drills*, a lavar a-walc'h e oant pleustradennoù mekanikel, re-bar da jestroù pe chistroù an embregerezh-korf, 'nes komz eus an arme o teskiñ mont d'ar paz, da heul ster ar saozneg ! Padal, kaer o dez ar skolidi goût dre'n eñvor reolennoù e-leizh ha bezañ gouest da eilpenañ kant struktur warn-ugent, studierien fur ha ma'z int, laka 'ta, n'eo ket sur tamm ebet e vent barrek da gomz eus tra pe dra en un doare naturel ha raktal a-walc'h. E-barzh al lavar, ar gomz - ha komzoù « bev », 'keta - emañ an dalc'h kentañ, d'an nen da lavaret e soñj, par ma c'hall.

Goude-se eo deut giz ar gramadeg *generative*, diwar labourioù Chomsky, bet brudet war-lerc'h ar bloavezhiennoù 1968. Meno ar jenerativisted eo e vez kavet traou boutin en holl yezhoù zo war ar bed. Evel ma eo ingal an holl dud (da c'hoût, ha dezhe diantao !) ez eo par an holl yezhoù, ma vez klasket ha kavet *universals*, sed meur a geñver d'ober etreze, dreist-holl a-fed urzh ar gerioù (*SVO / OVS...*), ma c'hallor tostaat framm ar genitiv e brezhoneg hag en arabeg (anv-lec'h Banerster / *Bab-el-oued* - keñver 'fed tipologiezh), pe an « ergativ » en euskareg hag er yezhoù maya, ha me 'oar c'hoazh. Un eil neventi zo deut gante, ouzhpenn : kompren neket hepken e-barzh ar reolennoù o c'houarn yezh pe yezh (anv gante eus « gouarnamant » ar yezh), mes kenkoulz all en harzoù a vez laketa gant an dud o komz er yezh-se (harzoù anvet gante « barrierennoù »). Ma rank ar reolennoù, ha pa vent aour, plegañ d'ar boaz pe d'an implij a raer anezho, lies gwech « betek ur serten poent », kuita.

Roud eus al lies kelennadurezh-se a gaver el labourioù bet kaset da benn war-dro ar brezhoneg, hag e brezhoneg zoken : levezon ar skrukturalism war labourioù P. Denez ha J.Y. Urien, kejet gant doareoù

nevesoc'h dre ma'z ae ar studi war-raok dalc'hmat, ha patrom ar jenerativisted « saoz » (pe saozneg o yezh, kentoc'h) gant studiadennoù Steve Hewitt, Janig Stephens...

Bremañ e vez anv eus un doare all, anvet gramadeg *énonciative*, dreist-holl gant tud ar saozneg adarre, mes n'eus ket bet nemeur anv anezhañ evit pezh a sell studi yezhadur ar brezhoneg.

Klasket 'm eus, gwellañ ma'm eus gallet, tennañ ma zammig mad eus kement doare da studial ar yezh. Talvoudus eo an doare strukturalist da veizañ petra eo poell ar yezh, mes ken talvoudek doare ar jenerativisted da gompren e-barzh ar poell-diboell enni, e-keñver gant yezhoù all, hag ar yezh vras o c'hronnañ ac'hanomp amañ. Mes muiañ ma'm eus prederiet ha labouret eo, memes tra, war an dalvoudegezh he devez reolenn-mañ-reolenn, ha betek pelec'h soñjal reoliañ, sed berzañ ha « difenn », pe erbediñ hag aliañ.

Bemdez a-walc'h e vez kavet - klevet, lennet... - traouigoù seurt-se da vagañ preder 'n nen. Abaoe m'eo deut al levr er-maez 'm eus dastumet un toullad traou e-giz-se. Setu amañ un toullad skwerioù : « ar c'hwezh zo padet daou viz » (eme A. Arzel e-skeud skuilhadez an *Amoco*, en FR3), ma weler splann petra eo implij skoemp ar verb-skoazell (bezañ e-lec'h endevout pe « kaout ») ; « n'eo ket koustet ker ! » (eme e vammgozh d'ur c'hamarad din, ganti brezhoneg Treger-Kerne), ur skwer all eus « harzoù » implij ar verb-skoazell bezañ.

Un nebeut skwerioù all, mar karit, a-fed sintaks. Nevez so, e-barzh keleier an TAOL-LAGAD, e kleven Yvon Abiven, kannad nevez Montroulez, ur brezhoneger mat ma'z eus, hag ur Pagan eus Bro-Leon zokennoc'h, o tisklêriañ kement-mañ diwar-benn « mision » Nicole Pery (a-ziwar-benn ar « Chart » evit ar yezhoù bihan) : « [...] eo da punta, punta ! » (=... eo ret bountañ, bountañ, pe heurtañ). Ne oa ger ebet 'raok « eo ». Anat deoc'h e c'hallje bezañ bet « hag », « ma », pe « setu »... Mes tra-walc'h, hervez ijin ar yezh vev, kaout pe empentañ dalc'h an afer-mañ da gentañ-penn, hag e ve dilavar, a-benn freuzañ dizamant « teir reolenn aour ar brezhoneg » displeget gant F. Kervella ha gant kement hini zo bet d'e heul, me ivez en o zouesk. Setu petra : « [hervez ar gont-se] eo da punta ».

Na pet gwech e vez klevet ganin e-barzh porzh skol pe skol (kentoc'h eget « war ar porzh », a gav din) : « 'm eus un dra da laret dit ». Pa gav gant ar vugale o teskiñ e talvez « 'm » kement ha « m' ». Betek pelec'h lakat harz d'ar re-mañ, avat ? E-pad pegeit ? Pa ouzer e vez klevet « 'm e's un dra da laret d'a' » gant Gwenedourion zo...

Petra ober eus ar stumm « la' » da zegas lavarennoù-tra (e-lec'h « e »), anavezet e Kerne a-bezh, eus Beg ar Raz da gostez Mael d'an nebeutañ : « ne ouien ket la' oa deut » ? Ha degemer a ranker ivez an islavarenn SVO war-lerc'h « la' » (« ne ouient ket la' an dud 'oa deut ») ? Gouzout a ouzer e vez kavet islavarennoù seurt-se war-lerc'h « peogwir » ivez, neket hepken gant *terminal speakers* (ha daoust ha petra eo ar re-seoù ivez ?), mes penn-da-benn levriadoù J. Gros... Memes mod, petra soñjal eus implij « ma » e-lec'h « hag-eñ » e brezhoneg Gwened ha betek tu ar Pelem (e-tal implij « ha » a-gozh) ? Pelec'h lakat harz etre ar reizh ma'z eo evite peuzholl hag an direizh pe an amreizh anezho (evel a vez pe a veze santet ganeomp, e bro ar Poher) ?

Setu aze dre vras an dalc'h am eus klasket prederiañ warnañ hag ober prederiañ diwarnañ. Ne vefe fin ebet d'ar roll eus ar fedoù-se, bras ha bihan. Ha deren a ran ac'hanoc'h - ar re a gar, 'keta ! - d'am zamm levr yezhadur evel emañ, diglok hag e ve, a dra sur. Bemdez-c'houlou e-barzh ar media, 'nes komz eus ar brezhoneg a glever e-touesk an dud, peotramant e-serr lenn ha selaou (gwerzioù, da skwer) en em gaver gant traou nevez.

Sevel a ra ur gudenn all bennaket : penaos diskriavañ kement traig vihan bet dastumet ar mod-se ? Damantet 'z eus bet gant hiniennoù e oa pell re a « stummoù » e-barzh ma yezhadur, peadra d'en em goll e-barzh luziatez ha mil-hent-dall ar brezhoneg « pobl ». Hag enebet gante seurt « stummoù », diezhomm hervez darn, ha (pec'hed) « marvel » zoken, d'ar « furmoù » evel m'int bet termenet gant R. Hemon en e yezhadur istorel (da laret deoc'h stummoù yezh bet moulet endeo). Padal eo ur farsite ober ken krenn disparti, hag ur fent din-me zoken, pa soñjan. Da neuze ne ve ket emsav ober gant « stummoù » evel « mo(i)mp » (hon bo, hor bo), giz prezeg Poher ha Treger, implijet gant an hanter eus ar vrezhonegerien a van, marteze a-walc'h, mes urzh am be d'ober gant « m bomp », laouen, p'emaon o tihanañ kaout seurt « furm » ur wech, a nevez so, en ur sonig fentus eus 1773 bet kavet dre zegouezh gant un amezegez din en Archivoù Sant-Brieg (« quen am bomp y disquet » - son). Kehel ar c'hozh paper, din-me da vihanañ atav !

Sed aze petra eo an danvez preder am eus bet o sevel ma yezhadur. Adlavaret a ran ma meno deoc'h eta, a-barzh klozañ. Degemeret eo ar standard gant an holl, pe 'gozi' a-walc'h, da lavaret kel ar yezh unvan, forzh peseurt skritur a ve gwisket dezhi, hag an dra-se ken 'ni a vez hag a vezo desket da galz tud, yaouank ha kozh. Padal e sant lod-kaer e vank un dra bennaket dezhe a-benn bezañ gwir vrezhonegerien, evel a oad a-gozh

hag evel a chom forzhig dre chañs, ‘tav ‘giz ‘tav. Klemm a ra lod pa n’hallont ket komz gant forzh peseurt brezhoneger « a-vihanig », pezh a deuan-me hag ar re zo bet stummet evel don a-benn d’ober, disoursi, avat. Ha betek gant skolajidi DIWAN e vez santet an diouer-se, diouzh ar pezh a vez lavaret din gant ar re a labour evite. Diskouez dezhe da welet pezhig a ouzon eta, tra ken, am eus bet c’hoant d’ober. Setu n’eo ken ma zamm labour ‘met un esaeadenn da sikour anezhe, deskerien ar brezhoneg, evel omp (bet) holl, ‘keta, da vont war an tu-se, ar c’hej etre lavar ha reol, en ur gelenn dezhe, gwellikañ ma c’hallan, ar pezhig am eus gallet deskiñ ha memoriñ.

F. Favereau